

Павло ПІРНИКОЗА

кандидат економічних наук, заступник начальника управління - начальник відділу обміну інформацією управління обміну інформацією та податкових угод Департаменту міжнародного співробітництва ДПС України, м. Київ, Україна

E-mail: pavlopirnykoza@gmail.com

ORCID iD: 0000-0002-8239-5880

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФІСКАЛЬНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ ДЕРЖАВИ: МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

АНОТАЦІЯ

У статті досліджено концептуальні засади фіскального суверенітету держави як комплексної категорії, що включає податкову автономію, бюджетну самостійність та боргову безпеку. Розглянуто вплив глобалізації, економічних криз і зовнішніх обмежень на здатність держави здійснювати незалежну фіскальну політику. Визначено внутрішні виклики фіскального суверенітету, зокрема політичну нестабільність, корупційні ризики, нерівномірність податкового навантаження та боргову залежність. Особливу увагу приділено аналізу ролі міжнародних фінансових організацій і наднаціональних угод у формуванні фіскальних рішень держави.

Метою дослідження є концептуалізація фіскального суверенітету держави як комплексної категорії, що включає не лише податкову автономію та боргову безпеку, але й здатність держави ефективно управляти фінансовими ресурсами в умовах зовнішнього тиску та внутрішніх структурних викликів.

Методологія. У дослідженні використано інституціональний підхід для аналізу ролі інститутів у забезпеченні фіскального суверенітету, системний підхід – для оцінки взаємозв'язків податкової, бюджетної та боргової політики, а також теорію суспільного вибору – для аналізу впливу політичних інтересів. Застосовано методи аналізу, синтезу та узагальнення для оцінки теорій фіскального федералізму та економічного суверенітету.

Результати. Обґрунтовано необхідність інтеграції податкової, бюджетної та боргової політики в єдину концепцію фіскального суверенітету. Запропоновано підходи до вдосконалення механізмів зниження боргової залежності, підвищення прозорості фіскальної політики та забезпечення збалансованості бюджетних потоків. Розроблено рекомендації щодо адаптації фіскальної політики до умов глобалізації та екзогенних викликів.

Ключові слова: фіскальний суверенітет; податкова автономія; бюджетна самостійність; боргова безпека; глобалізація; фіскальна політика.

Вступ

У сучасних умовах стрімкої глобалізації постає гостре питання щодо здатності держав зберігати автономію у формуванні фіскальної політики. Інтенсифікація економічної інтеграції, зростаюча мобільність капіталу та висока конкуренція за іноземні інвестиції суттєво обмежують гнучкість органів влади у визначенні пріоритетів податково-бюджетного регулювання. Водночас додаткове

навантаження створюють економічні кризи світового масштабу, які змушують держави вдаватися до зовнішніх запозичень та застосовувати інші інструменти антикризового характеру, що можуть підірвати основи фіскального суверенітету.

Посилює цю проблему й підвищення боргової залежності, коли зростає частка зовнішнього боргу та обсяг виплат на його обслуговування. За відсутності уніфікованих

© Павло Пірнікоза, 2023

Отримано: 10.11.2023 р.

Рекомендовано до друку: 03.12.2023 р.

Опубліковано: 06.12.2023 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Як цитувати: Пірнікоза П. Концептуальні засади фіскального суверенітету держави: методологічний аспект. *Економічний аналіз*. 2023. Том 33. № 4. С. 310-320. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.04.310>

критеріїв вимірювання впливу міжнародних фінансових організацій і наднаціональних договорів ускладнюється визначення механізмів, спрямованих на збереження автономії держави у використанні бюджетно-податкових інструментів. У такій ситуації вимоги щодо дотримання певних макроекономічних та фіскальних параметрів набувають ще більшої жорсткості, коли на тлі світових криз чи локальних воєнних конфліктів обмежується доступ до традиційних джерел фінансування, а економіка країни зазнає додаткових втрат.

Серйозним викликом стають також внутрішні інституційні та структурні проблеми – корупційні ризики, високий рівень тіньової економіки, нерівномірний розподіл податкового навантаження – які послаблюють здатність держави реалізувати незалежну фіскальну політику. Особливого значення це набуває під час воєнних конфліктів, коли ключова роль фінансового забезпечення потреб оборони та безпеки може переорієнтовувати бюджетні потоки та зменшувати ресурси для економічного відновлення. Отже, розроблення чіткої методології оцінювання рівня фіскального суверенітету з урахуванням внутрішніх диспропорцій, боргових ризиків та екзогенних шоків (зокрема воєнного характеру) є необхідною передумовою для збереження фінансової стабільності й національних інтересів держави.

У сучасній українській науковій думці поняття фіскального суверенітету розглядається не як окрема інтегрована наукова категорія, а крізь призму його окремих елементів. Одним із поширених підходів до дослідження фіскального суверенітету є аналіз податкового суверенітету як окремої дефініції. Так, Маринчак Є. та Сидорова Е. наголошують, що податковий суверенітет є основним інструментом для забезпечення фінансової автономії держави [1; 2]. Вони акцентують увагу на правових аспектах регулювання податкової системи, вказуючи, що забезпечення незалежності у прийнятті податкових рішень є важливим чинником суверенності. Михалчич В. М., у свою чергу, підкреслює роль податкового суверенітету як складової частини державного суверенітету, наголошуючи на залежності між здатністю

держави формувати власну податкову політику та її економічною стабільністю [3].

Поряд із податковим суверенітетом, для характеристики елементів фіскального суверенітету використовують поняття фіскальної безпеки. Варналій З. акцентує на тому, що фіскальна безпека є ключовим елементом економічної безпеки держави, особливо в умовах нестабільності [4]. Автор визначає, що фіскальна безпека залежить від здатності держави забезпечувати збалансованість бюджетних потоків та мінімізувати вплив екзогенних шоків. У роботах Касперовича Ю. В. розглядаються виклики забезпечення фіскальної безпеки в умовах гібридної війни, що вимагає адаптації фіскальної політики до нових реалій [5]. В монографії Мартинюка В. П. та Баранецької О. В. систематизовано підходи до забезпечення фіскальної безпеки, наголошуючи на значенні інституційної ефективності та міжсекторальної координації [6].

Окремі автори також доповнюють дослідження фіскального суверенітету вивченням аспектів боргової залежності та боргової безпеки. Батюк Л. та Крисоватий А. аналізують вплив боргової залежності на макроекономічну стабільність України, вказуючи на те, що висока частка зовнішнього боргу значно обмежує фіскальну автономію держави [7; 8]. Філатова Г. П. розглядає боргову безпеку як один із ключових факторів забезпечення економічної безпеки, звертаючи увагу на необхідність запровадження систем моніторингу боргових ризиків і реформування боргової політики для мінімізації залежності від зовнішніх фінансових інститутів [9].

Іноземні вчені, зокрема Копітс Г. (Kopits G.), віддають перевагу дослідженню власне фіскального суверенітету як інтегрованої категорії. Копітс Г. аналізує можливість поєднання фіскального суверенітету з фіскальною дисципліною, підкреслюючи, що у сучасних умовах глобалізації економіки держави змушені дотримуватися суворих правил макроекономічної стабільності, що обмежує їх автономію у фіскальних рішеннях [10]. Шнелленбах Й. (Schnellenbach J.) досліджує вплив європейського економічного управління на національні фіскальні системи, наголошуючи на тому, що економічна

інтеграція в рамках ЄС значно звужує можливості реалізації суверенних фінансових політик [11].

Таким чином, сучасні дослідження акцентують увагу на часткових елементах фіскального суверенітету, таких як податковий суверенітет, фіскальна безпека та боргова безпека. Однак ці аспекти відображають лише окремі компоненти ширшого поняття, що вимагає формування комплексного методологічного підходу до дослідження концептуальних засад фіскального суверенітету як підсистеми економічного суверенітету та визначника ефективності фіскальної політики держави.

Мета статті

Метою нашого дослідження є концептуалізація фіскального суверенітету держави як комплексної категорії, що включає не лише податкову автономію та боргову безпеку, але й здатність держави ефективно управляти фінансовими ресурсами в умовах зовнішнього тиску та внутрішніх структурних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Методологічний підхід до дослідження фіскального суверенітету держави може бути заснований на кількох відомих економічних теоріях, які забезпечують комплексне розуміння його сутності, чинників та механізмів реалізації.

Однієї із базових теорій для розуміння фіскального суверенітету, на наш погляд є інституціональна теорія, оскільки вона фокусується на ролі інституційних структур та нормативно-правових актів у визначенні та реалізації фінансової автономії держави. Так, Дуглас Норт, один із провідних представників інституціональної теорії, визначає інститути як «правила гри в суспільстві», які визначають економічну поведінку та забезпечують стабільність політичних і економічних систем [12]. Зокрема, інститути включають як формальні правила (закони, нормативні акти), так і неформальні норми (традиції, культури), які разом формують середовище, в якому функціонує економіка. Правила гри в суспільстві, які встановлені в процесі еволюції людства та держав кристалізували сутність поняття суверенітет – як «незалежність і самостійність держави у вирішенні і веденні її

зовнішніх і внутрішніх справ» [13, с. 449]. Відтак, торкаючись аспектів фіскальної політики, методологічно некоректно акцентувати увагу лише на окремому елементі фіскального суверенітету – податковому суверенітеті, адже інститути створюють такий каркас фіскальної політики, який заснований на системності та взаємозалежності її елементів: податках і податковій політиці; доходах і бюджетній політиці; боргу і борговій політиці.

Основний звід формальних інститутів фіскальної політики – Закон про державний бюджет – визначає фундаментальні засади фіскального суверенітету, які впливають із сукупності заходів, методів, прийомів уряду, спрямованих на формування, розподіл і використання централізованих фондів держави, вирішення протиріч, що виникають як реакція на зовнішні та внутрішні фіскальні шоки [14, с. 5]. Тобто, фіскальний суверенітет уособлює в собі податкову автономію, як здатність держави самостійно встановлювати податки на суверенній території та проводити податкову політику; бюджетний суверенітет – як здатність держави фінансувати видатки бюджету та програми розвитку на ті цілі, які регламентовані Конституцією, Законом «Про державний бюджет» та продиктовані національними інтересами держави; боргова безпека, що уособлює в собі незалежність в процесі зовнішніх відносин щодо залучення і обслуговування зовнішніх запозичень як від міжнародних фінансових організацій та урядів іноземних держав, так і від комерційних позичальників.

Користуючись постулатами інституціональної теорії, дослідження фіскального суверенітету потребує особливої уваги до Вестфальської системи міжнародних відносин, яка заклала фундамент сучасного розуміння державного суверенітету. Вестфальські принципи, зокрема концепція абсолютного суверенітету влади в межах територіальних кордонів і доктрина невтручання у внутрішні справи інших держав, визначають ключові аспекти незалежності держав [15, с. 5]. Абсолютний суверенітет передбачає необмежену можливість держави приймати рішення в усіх сферах, включаючи фіскальну політику, без впливу зовнішніх акторів.

Однак у сучасних умовах глобалізації, інтеграційних процесів та міжнародного співробітництва виникає питання: чи можна вважати фіскальний суверенітет абсолютним?

Виклики сучасного світу чітко демонструють, що фіскальний суверенітет значно ускладнюється під впливом зовнішніх факторів. Наприклад, впровадження Маастрихтських критеріїв у рамках Європейського Союзу змушує держави-члени дотримуватися суворого обмеження щодо дефіциту бюджету та рівня державного боргу, що іноді суперечить їхнім внутрішнім економічним потребам. З іншого боку, окремі країни, такі як Польща, закріпили боргові правила на конституційному рівні, аби запобігти ризику надмірної боргової залежності, зокрема у випадках значного зовнішнього державного боргу. Такий підхід демонструє прагнення держав зберігати контроль над фінансовою стабільністю, незважаючи на глобальний вплив.

Міжнародні фінансові організації, зокрема Міжнародний валютний фонд, часто ставлять жорсткі умови надання кредитів, що включають скорочення бюджетних видатків, підвищення податкового навантаження або реформування державного сектору. Ці вимоги можуть обмежувати національні пріоритети, змушуючи країни адаптуватися до зовнішніх правил задля забезпечення фінансової стабільності глобального ринку. У цьому контексті доречно згадати висновок відомого економіста Еріка Райнерта, який наголошує, що такі умови часто гальмують економічний розвиток, змушуючи держави приймати політики, які більше служать інтересам міжнародних кредиторів, ніж власним громадянам [16]. Його підхід підкреслює важливість критичного аналізу впливу зовнішніх акторів на реалізацію суверенної фіскальної політики.

Збільшення рівня боргової залежності та посилення негативного впливу міжнародних кредиторів на внутрішню фіскальну політику держав зумовлює необхідність розробки національних правил, політик та стратегій фіскальної безпеки, під якою Мартинюк В. П. та Баранецька О. В. розуміють як «здатність суб'єкта (держави, регіону) забезпечити запланований рівень фінансових надходжень до бюджетів держави з метою здійснення

необхідних державних витрат і гарантування економічного суверенітету держави, її макроекономічної стабільності та реалізації стратегії соціально-економічного розвитку» [6, с. 14-15].

В цьому контексті інституціональна теорія доводить важливість неформальних інститутів, а саме культури та традицій реалізації фіскальної політики, які характеризують рішення органів влади щодо мобілізації доходів, розподілу видатків та залучення боргів.

Неформальні інститути фіскальної політики зумовлюють необхідність використання теорії суспільного вибору в процесі дослідження фіскального суверенітету.

Теорія суспільного вибору розглядає механізми ухвалення політичних рішень у сфері фіскальної політики як результат взаємодії індивідуальних і групових інтересів. Джеймс Б'юкенен і Гордон Таллок доводять, що державна політика часто є компромісом між різними групами інтересів, а не результатом раціональної оптимізації суспільних благ [16]. Це особливо актуально для фіскальної політики, де рішення про податкові ставки, бюджетні видатки чи боргову політику нерідко приймаються з урахуванням політичних і виборчих мотивів, що може суперечити довгостроковим економічним інтересам держави. У демократичних системах політичний цикл визначає короткостроковий горизонт ухвалення рішень, орієнтованих на здобуття виборчої підтримки, навіть якщо вони підривають стабільність державних фінансів у довгостроковій перспективі.

Важливим аспектом є вплив лобізму, коли окремі групи, зокрема великі корпорації, чинять тиск на уряди для отримання податкових пільг чи субсидій, що призводить до асиметричного розподілу фіскальних ресурсів. Згідно з теорією суспільного вибору, такі дії знижують ефективність фіскальної політики та обмежують її здатність задовольняти загальнонаціональні інтереси. В Україні, наприклад, значний вплив на податкову політику здійснюють фінансово-промислові групи, які лобіюють свої інтереси через податкові пільги для окремих секторів, що зменшує податкові надходження до

бюджету і обмежує здатність держави фінансувати соціальні та економічні програми.

Теорія суспільного вибору також підкреслює проблему асиметрії інформації між урядом і суспільством. Громадяни часто не володіють повною інформацією про реальний стан державних фінансів, що дозволяє урядам приховувати наслідки своїх рішень. Наприклад, залучення зовнішніх кредитів для фінансування дефіциту бюджету може супроводжуватися умовами, які не є публічно відомими, як-от вимоги скорочення соціальних витрат або підвищення податкового навантаження, що ускладнює контроль громадян за фіскальною політикою та знижує рівень довіри до урядових ініціатив.

Здатність держави забезпечувати фіскальний суверенітет значною мірою залежить від прозорості політичних процесів та рівня підзвітності уряду. Якщо внутрішні політичні механізми не дозволяють збалансувати інтереси різних груп, це може послаблювати фіскальну автономію навіть без прямого зовнішнього втручання, адже перед урядом може стояти вибір: довгостроковий розвиток через реформи чи швидке і короткострокове вирішення соціально-економічних проблем шляхом залучення боргів для отримання дивідендів на чергових виборах. З іншого боку, зовнішній тиск, як-от вимоги Міжнародного валютного фонду до скорочення дефіциту бюджету чи підвищення податкового навантаження, може суттєво обмежувати можливості держави у визначенні своїх фіскальних пріоритетів. У такій ситуації теорія суспільного вибору допомагає пояснити, як взаємодія внутрішніх і зовнішніх факторів формує фіскальну політику, яка часто не відповідає стратегічним цілям національного розвитку.

Наступною важливою теорією дослідження фіскального суверенітету є теорія економічного суверенітету, оскільки вона акцентує увагу на здатності держави зберігати незалежність у регулюванні економічних процесів, включаючи податкову та бюджетну політику. Згідно з визначенням, поданим в «Економічній енциклопедії», економічний суверенітет – це «власність народу на своє національне багатство, на основі якої уповноважені ним органи влади самостійно здійснюють управління (в т. ч. регулювання)

народним господарством і зовнішньоекономічною діяльністю в інтересах усього населення» [18, с. 519]. Головною ознакою економічного суверенітету є спроможність держави самостійно приймати рішення щодо управління економікою без зовнішнього втручання.

Представник теорії економічного суверенітету Ха-Джун Чанг у своїй праці «Вибиваючи драбину: стратегія розвитку в історичній перспективі» [19] аналізує історичний досвід економічного зростання розвинених країн, підкреслює, що їхній успіх був заснований на активному використанні політики економічного протекціонізму та державного втручання. Чанг наголошує, що розвинені країни часто закликають менш розвинені до лібералізації економік, позбавляючи їх можливостей використовувати ті самі інструменти, які забезпечили економічну автономію розвинених країн. Однак, автор доводить, що збереження контролю над стратегічними галузями економіки, внутрішнім ринком і фінансовими ресурсами є вирішальним для довгострокового розвитку та захисту економічного суверенітету.

Джозеф Стігліц у своїй праці «Глобалізація та її тягар» [20] зазначає, що глобалізація часто позбавляє держави економічного суверенітету через жорсткі умови міжнародної допомоги. Зокрема, вимоги Міжнародного валютного фонду до скорочення державних видатків, підвищення податків чи реформування державного сектору нерідко ігнорують національні інтереси і спрямовані на забезпечення стабільності міжнародних ринків, а не внутрішньої економіки країни. Такі умови обмежують здатність держави реалізовувати незалежну фіскальну політику, яка є ключовим елементом її економічного суверенітету.

Теорія економічного суверенітету акцентує увагу на тому, що держави мають зберігати можливість формувати власні фіскальні правила, які враховують специфіку національних економік. У цьому контексті важливим є баланс між виконанням міжнародних зобов'язань і реалізацією стратегічних національних інтересів. Як зазначають Чанг Х. Д. і Стігліц Дж., економічна автономія є вирішальним фактором для

забезпечення стійкого розвитку та захисту фіскального суверенітету, оскільки дозволяє державі зберігати контроль над фінансовими ресурсами та ефективно реагувати на виклики глобалізації.

Виходячи з теорії економічного суверенітету в процесі дослідження сутності фіскального суверенітету варто звернути увагу на теорію системного аналізу, яка забезпечує глибоке розуміння його структури, функцій і місця в системі суверенітету держави. Теоретиками системного аналізу, такими як Людвіг фон Берталанфі, Стюарт Умплбі та Рассел Акофф, обґрунтовано, що кожен елемент системи повинен розглядатися у взаємозв'язку з іншими компонентами [21]. У цьому контексті державний суверенітет виступає макросистемою, яка включає економічний суверенітет як підсистему, а фіскальний суверенітет – як її ключову

складову (рис. 1). В свою чергу, системний підхід дозволяє проаналізувати структуру фіскального суверенітету, яка включає в себе такі складові як:

- податковий суверенітет – здатність держави встановлювати власну систему оподаткування, визначати податкові ставки та регулювати податкові надходження відповідно до національних інтересів;
- бюджетний суверенітет – самостійність держави у розподілі бюджетних коштів між різними секторами економіки та соціальними потребами, реалізації державних програм розвитку;
- боргова безпека – здатність держави керувати борговими зобов'язаннями таким чином, щоб забезпечити фінансову стабільність і уникнути залежності від зовнішніх кредиторів.

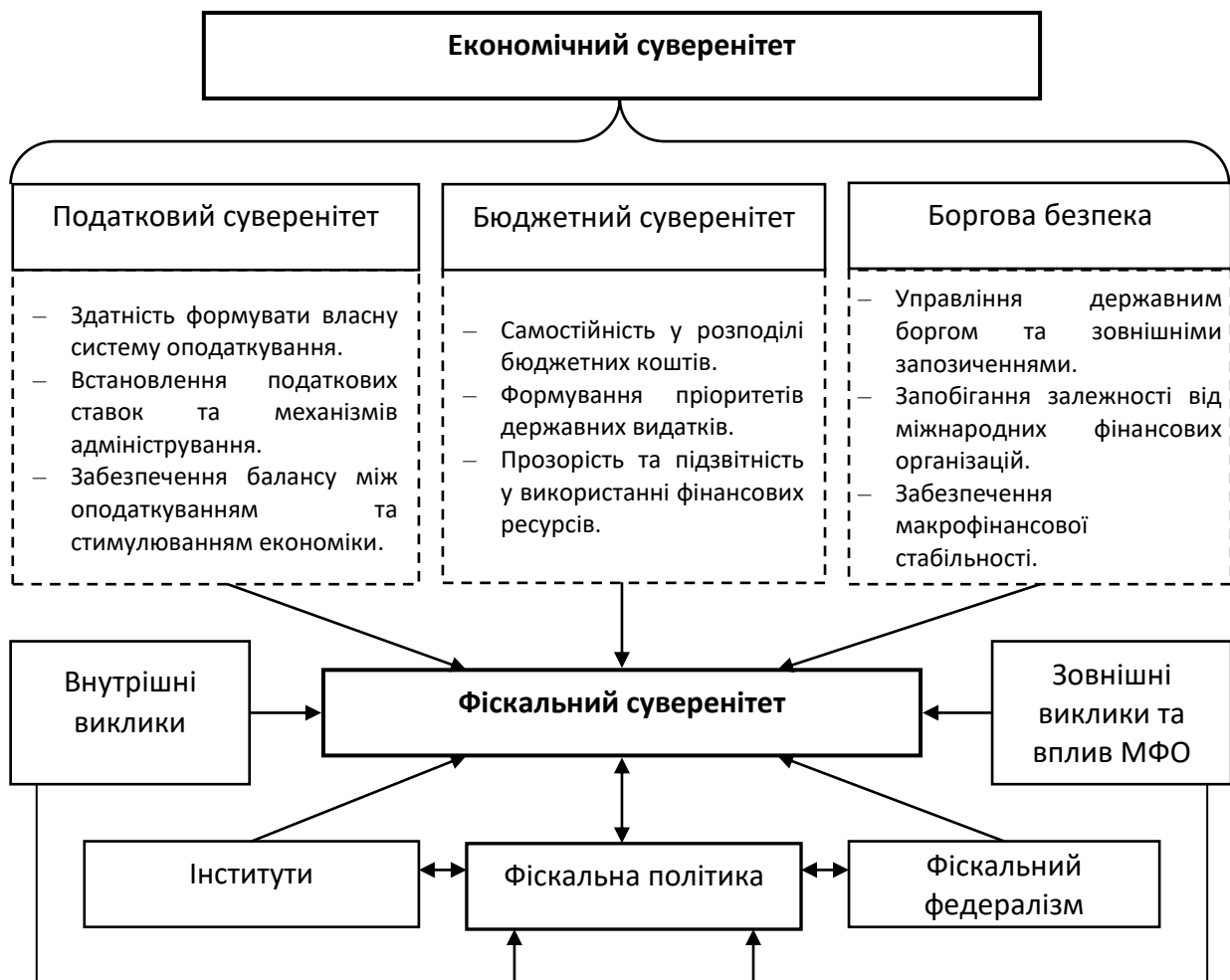

Рис. 1. Теоретична концепція фіскального суверенітету

Власна розробка автора.

Системний підхід досліджувати фіскальний суверенітет через його взаємодію з іншими елементами державного управління та міжнародних відносин, враховуючи як внутрішні, так і зовнішні фактори впливу.

Серед внутрішніх факторів, що впливають на фіскальний суверенітет, виділяються політична нестабільність, інфляція, валютна нестабільність і низька ефективність економічного управління. Політичні ризики, такі як часті зміни уряду або слабкість інституцій, ускладнюють довгострокове планування та реалізацію фіскальної політики. Інфляція та валютна нестабільність збільшують ризики для бюджетного планування та управління державним боргом, створюючи додатковий тиск на фінансову систему. Відсутність прозорих та ефективних механізмів адміністрування податків також послаблює податковий суверенітет, знижуючи рівень доходів бюджету та збільшуючи залежність від зовнішніх джерел фінансування.

Зовнішні виклики, зокрема вимоги міжнародних організацій та глобальні економічні кризи, значно впливають на фіскальний суверенітет. Міжнародні фінансові організації, такі як Міжнародний валютний фонд і Світовий банк, часто встановлюють суворі умови для надання фінансової допомоги, що включають скорочення бюджетних видатків, підвищення податкового навантаження або обмеження соціальних програм. Маастрихтські критерії, які визначають обмеження щодо рівня дефіциту бюджету та державного боргу, є прикладом зовнішніх норм, що регулюють фіскальну політику держав-членів ЄС. Глобалізація також створює виклики через посилення конкуренції за інвестиції, що змушує країни адаптувати свою податкову та бюджетну політику до міжнародних стандартів, часто на шкоду внутрішнім економічним інтересам.

Теорія фіскального федералізму, сформульована Р. Масгрейвом, У. Оутсом і Дж. Б'юкененом, є ключовою для розуміння впливу розподілу фінансових повноважень на фіскальний суверенітет держави. У її межах фіскальний суверенітет розглядається як здатність центральної влади та субнаціональних урядів взаємодіяти таким чином, щоб забезпечувати фінансову автономію, ефективність управління та

стійкість до викликів. Р. Масгрейв наголошував, що центральний уряд повинен виконувати стабілізаційну функцію, захищаючи макроекономічну стабільність і забезпечуючи фінансову стійкість держави в цілому [22]. Однак субнаціональні уряди відіграють вирішальну роль у реалізації податкової та бюджетної політики на місцевому рівні, що дозволяє враховувати регіональні особливості.

У. Оутс підкреслював, що децентралізація, хоча і створює ризики фінансових дисбалансів між регіонами, сприяє ефективнішому використанню ресурсів та більшій гнучкості у вирішенні локальних проблем [23]. Ця гнучкість є важливим елементом фіскального суверенітету, оскільки дозволяє регіонам реалізовувати політику, яка відповідає їхнім економічним і соціальним умовам, при цьому зміцнюючи фінансову стійкість держави в цілому. Дж. Б'юкенен вважав, що конкуренція між регіонами може стимулювати ефективність і відповідальність у використанні ресурсів, але лише за умов наявності чітких правил і ефективного контролю з боку центрального уряду [24].

У контексті фіскального суверенітету, теорія фіскального федералізму акцентує на важливості досягнення балансу між централізованим контролем і децентралізованим управлінням. Централізація необхідна для збереження загальної макроекономічної стабільності, захисту від зовнішніх впливів та узгодження національних пріоритетів. Водночас децентралізація дозволяє адаптувати фіскальну політику до локальних умов, підвищуючи рівень автономії регіонів. Фіскальний суверенітет залежить від ефективного співіснування цих двох підходів, оскільки вони формують основу для збереження фінансової автономії держави в умовах політичної, економічної та соціальної невизначеності.

Таким чином, концептуально фіскальний суверенітет ґрунтується на ефективності інституцій, як формальних, так і неформальних, які визначають правила гри в економіці. Формальні інститути, такі як закони і фіскальні правила, формують правову базу для прозорого і стабільного управління фінансами держави, тоді як неформальні інститути — культура, традиції, прозорість і

довіра до державних органів — забезпечують прийнятність і дієвість реалізації фіскальної політики.

Фіскальна політика є ключовим інструментом забезпечення фіскального суверенітету, адже включає заходи, спрямовані на формування, розподіл і використання державних ресурсів, а також реагування на фіскальні шоки та забезпечення економічного розвитку. Її ефективна реалізація мінімізує залежність від зовнішніх джерел фінансування і сприяє досягненню національних економічних цілей.

Фіскальний суверенітет є складовою економічного суверенітету, оскільки забезпечує контроль держави над фінансовими потоками. У рамках теорії фіскального федералізму акцентується на важливості досягнення балансу між централізованим і децентралізованим управлінням фінансовими ресурсами. Децентралізація підвищує ефективність використання ресурсів і враховує специфіку регіонів, водночас централізація забезпечує макроекономічну стабільність.

Зовнішні виклики, такі як глобалізація, тиск міжнародних організацій (МВФ, Світовий банк) і впровадження міжнародних фіскальних правил (Маастрихтські критерії), обмежують фіскальну автономію, змушуючи держави дотримуватися стандартів, що не завжди відповідають національним інтересам. Водночас внутрішні виклики, зокрема політична нестабільність, інфляція, валютні ризики та корупція, створюють додатковий тиск на ефективність фіскальної політики. Політична нестабільність, часті зміни урядів і відсутність стратегії послаблюють фіскальну систему, інфляція ускладнює планування бюджетів, а валютна нестабільність збільшує навантаження на обслуговування боргу.

Окреслені концептуальні засади фіскального суверенітету дають змогу сформулювати його сутність як здатність держави незалежно формувати, впроваджувати та регулювати податкову, бюджетну і боргову політику з метою забезпечення фінансової стабільності, економічного зростання та захисту національних інтересів, враховуючи внутрішні пріоритети і мінімізуючи вплив зовнішніх чинників та глобальних загроз.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Концептуальні засади фіскального суверенітету розкривають його як інтегровану категорію, що охоплює податкову автономію, бюджетну самостійність та боргову безпеку. У дослідженні акцентовано на важливості інституційної ефективності, як формальної, так і неформальної, що забезпечує стабільність фіскальної системи та сприяє прийнятності політики серед населення. Ефективна фіскальна політика, яка враховує специфіку внутрішніх викликів та здатна адаптуватися до зовнішніх загроз, є ключовим інструментом забезпечення фіскального суверенітету.

Особливу увагу в аналізі приділено взаємодії внутрішніх і зовнішніх факторів. Внутрішні виклики, такі як політична нестабільність, інфляція та валютні ризики, підривають здатність держави забезпечувати стійкість фіскальної системи. Зовнішні чинники, зокрема вимоги міжнародних фінансових організацій та глобальні економічні кризи, посилюють тиск на фіскальний суверенітет, обмежуючи автономію держави у реалізації фінансової політики. Збалансування централізованого та децентралізованого підходів до управління фінансовими ресурсами, згідно з постулатами теорії фіскального федералізму, визначено як важливий елемент у зміцненні фіскального суверенітету.

Перспективними напрямками подальших досліджень є розробка формалізованих підходів до оцінювання фіскального суверенітету за допомогою економіко-математичних моделей, що дозволить не лише кількісно оцінити вплив внутрішніх і зовнішніх факторів на фіскальний суверенітет, але й створити аналітичний інструментарій для розробки стратегії адаптації фіскальної політики до викликів сучасного глобалізованого світу та забезпечення стійкого економічного зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Маринчак Є. Поняття та правова природа податкового суверенітету. Підприємництво, господарство і право. 2020. №4. С. 207-213.
2. Сидорова Е. Податки і податковий суверенітет як невід'ємні атрибути держави та публічної влади. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 10. С. 156-159.
3. Михалчич В. М. Податковий суверенітет як складова державного суверенітету країни. Наука і правоохорона. 2014. № 2. С. 256-260.
4. Варналій З. Фіскальна безпека України в системі економічної безпекології. Сучасні детермінанти фіскальної політики : локальний та міжнародний вимір : праці IV міжнар. наук.-практ. конф., Тернопіль, 8-9 вересня 2021 р. Тернопіль : ЗУНУ, 2021. С. 18-21.
5. Касперович Ю. В. Фіскальна безпека держави в умовах гібридної війни. Економіка та держава, 2019. №2, С. 64-70.
6. Мартинюк В. П., Баранецька О.В. Фіскальна безпека держави: концептуальні засади та шляхи забезпечення: [монографія]. Тернопіль : Крок , 2015. 204 с.
7. Батюк Л. Боргова залежність і девальваційний цикл в українській економіці. Agricultural and resource economics: international scientific e-journal. 2020. Vol. 6, № 1. С. 91–100.
8. Сучасні виклики забезпечення митної безпеки в Україні: монографія / А. І. Крисоватий, Є. П. Бондаренко, В. А. Валігура [та ін.] ; за ред. А. І. Крисоватого. Тернопіль : Університетська думка, 2020. 414 с.
9. Філатова, Г. П. Боргова безпека в системі забезпечення економічної безпеки держави : дис. ... д-ра філософії : 072. Суми, 2021. 221 с.
10. Kopits, G. (2012). Can fiscal sovereignty be reconciled with fiscal discipline?. *Acta Oeconomica*, 2012. №62(2), 141-160.
11. Schnellenbach, J. Chapter 13 Fiscal Sovereignty in a Globalised World: The Pressure of European Economic Governance on Domestic Public Finance. In *Comparing Fiscal Federalism*. Leiden, The Netherlands: Brill Nijhoff. 2018. URL: https://doi.org/10.1163/9789004340954_015.
12. North D.C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press, 1990.
13. Сучасний тлумачний словник української мови (Уклад: Олексієнко Л. П., Шумейко О. Л.). К.: Видавничий дім «Капітал», 2006. 544 с.
14. Слатвінська М. О. Фіскальна політика в умовах модернізації фінансової системи.: автореф. дис. ... д. е. н. : 08.00.08. Гроші, фінанси і кредит / М. О. Слатвінська ; Одеський національний економічний університет. 2019. 43 с.
15. Богів Я. С. До питання про сутність суверенітету: теоретико-правовий аспект. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». 2018. №2(18). С. 1-16.
16. Райнерт Е. Як багаті країни стали багатими... і чому бідні країни залишаються бідними. Саміт-книга. 2019. 416 с.
17. Buchanan J.M., Tullock G. The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy. University of Michigan Press, 1962.
18. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3. / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. К.: Видавничий центр «Академія» 2002. 952. с.
19. Chang, H.-J. Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective. London, Anthem Press. 2002. p. 187
20. Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар / пер. з англ. А. Іщенко ; [наук. ред. І. В. Бураковський]. Київ: КМ Академія, 2003. 252 с.
21. Bertalanffy L. von. General System Theory: Foundations, Development, Applications. New York: George Braziller, 1968. 295 p.
22. Musgrave R. A. The Theory of Public Finance: A Study in Public Economy. New York: McGraw-Hill, 1959. 628 p.
23. Oates W. E. Fiscal Federalism. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1972. 256 p.
24. Buchanan, J. M. Federalism and Fiscal Equity, American Economic Review. 1950, №40, p. 583-599.

REFERENCES

1. Marynchak, Y. (2020). Poniattia ta pravova pryroda podatkovoho suverenitetu [The concept and legal nature of tax sovereignty]. *Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, no. 4, pp. 207–213.
2. Sydorova, E. (2017). Podatky i podatkovyi suverenitet yak nevid'iemni atributy derzhavy ta publichnoi vlady [Taxes and tax sovereignty as integral attributes of the state and public power]. *Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, no. 10, pp. 156–159.

3. Mykhalchych, V. M. (2014). Podatkovyi suverenitet yak skladova derzhavnogo suverenitetu krainy [Tax sovereignty as a component of state sovereignty of the country]. *Nauka i pravookhorona*, no. 2, pp. 256–260.
4. Varnalii, Z. (2021). Fiskalna bezpeka Ukrainy v systemi ekonomichnoi bezpekolohii [Fiscal security of Ukraine in the system of economic securitology]. *Suchasni determinanty fiskalnoi polityky: lokalnyi ta mizhnarodnyi vymir: pratsi IV mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, Ternopil, 8–9 veresnia 2021 r. Ternopil: ZUNU, pp. 18–21.
5. Kasperovych, Yu. V. (2019). Fiskalna bezpeka derzhavy v umovakh hibrydnoi viiny [Fiscal security of the state under conditions of hybrid warfare]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 2, pp. 64–70.
6. Martyniuk, V. P., and Baranetska, O. V. (2015). *Fiskalna bezpeka derzhavy: kontseptualni zasady ta shliakhy zabezpechennia: [monograph]*. Ternopil: Krok, 204 p.
7. Batiuk, L. (2020). Borhova zalezhnist i devalvatsiinyi tsykl v ukrainskii ekonomitsi [Debt dependency and devaluation cycle in the Ukrainian economy]. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific E-Journal*, vol. 6, no. 1, pp. 91–100.
8. Krysovatyi, A. I., Bondarenko, Ye. P., and Valihura, V. A., et al. (2020). *Suchasni vyklyky zabezpechennia mytnoi bezpeky v Ukraini: [monograph]*. Ternopil: Universytetska dumka, 414 p.
9. Filatova, H. P. (2021). Borhova bezpeka v systemi zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy: *dysertatsiia ... d-ra filosofii: 072*. Sumy, 221 p.
10. Kopits, G. (2012). Can fiscal sovereignty be reconciled with fiscal discipline? *Acta Oeconomica*, vol. 62, no. 2, pp. 141–160.
11. Schnellenbach, J. (2018). Fiscal sovereignty in a globalised world: The pressure of European economic governance on domestic public finance. In *Comparing Fiscal Federalism*. Leiden: Brill Nijhoff. Available at: https://doi.org/10.1163/9789004340954_015.
12. North, D.C. (1990). *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*. Cambridge University Press.
13. Oleskienko, L. P., and Shumeiko, O. L. (2006). *Suchasnyi tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy [Modern explanatory dictionary of the Ukrainian language]*. Kyiv: Vydavnychi dim «Kapital», 544 p.
14. Slatvinska, M. O. (2019). Fiskalna polityka v umovakh modernizatsii finansovoi systemy: *avtoref. dys. ... d-ra ekon. nauk: 08.00.08. Hroshi, finansy i kredyt*. Odeskyi natsionalnyi ekonomichnyi universytet, 43 p.
15. Bohiv, Ya. S. (2018). Do pytannia pro sutnist suverenitetu: teoretyko-pravovyi aspekt [On the essence of sovereignty: theoretical and legal aspect]. *Chasopys Natsionalnogo universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Pravo»*, no. 2(18), pp. 1–16.
16. Reinert, E. (2019). *Yak bahati krainy staly bahatymy... i chomu bidni krainy zalyshaiutsia bidnymy [How rich countries became rich... and why poor countries remain poor]*. Kyiv: Samit-knyha, 416 p.
17. Buchanan, J. M., and Tullock, G. (1962). *The Calculus of Consent: Logical Foundations of Constitutional Democracy*. University of Michigan Press.
18. Mochernyi, S. V., ed. (2002). *Ekonomichna entsyklopediia: U troch tomakh. T. 3 [Economic encyclopedia: In three volumes. Vol. 3]*. Kyiv: Vydavnychi tsentr «Akademiia».
19. Chang, H.-J. (2002). *Kicking Away the Ladder: Development Strategy in Historical Perspective*. London: Anthem Press, 187 p.
20. Stiglitz, J. (2003). *Hlobalizatsiia ta yii tiahar [Globalization and Its Discontents]*. Kyiv: KM Akademiia, 252 p.
21. Bertalanffy, L. von. (1968). *General System Theory: Foundations, Development, Applications*. New York: George Braziller, 295 p.
22. Musgrave, R. A. (1959). *The Theory of Public Finance: A Study in Public Economy*. New York: McGraw-Hill, 628 p.
23. Oates, W. E. (1972). *Fiscal Federalism*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 256 p.
24. Buchanan, J. M. (1950). Federalism and fiscal equity. *American Economic Review*, vol. 40, pp. 583–599.

Pavlo Pirnykoza, PhD in Economics, Deputy Head of the Department – Head of the Information Exchange Division, Department of Information Exchange and Tax Agreements, International Cooperation Directorate, State Tax Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF STATE FISCAL SOVEREIGNTY: METHODOLOGICAL ASPECT

Abstract

The article examines the conceptual foundations of state fiscal sovereignty as a complex category encompassing tax autonomy, budget independence, and debt security. The impact of globalization, economic crises, and external constraints on the state's ability to pursue independent fiscal policy is analyzed. Internal challenges to fiscal sovereignty, such as political instability, corruption risks, uneven tax burden distribution, and debt dependency, are identified. Particular attention is paid to analyzing the role of international financial organizations and supranational agreements in shaping fiscal decisions of the state.

The purpose of the study is to conceptualize fiscal sovereignty as a comprehensive category that includes not only tax autonomy and debt security but also the state's ability to effectively manage financial resources under external pressures and internal structural challenges.

Methodology. The study employs the institutional approach to analyze the role of institutions in ensuring fiscal sovereignty, the systemic approach to evaluate the interconnections of tax, budget, and debt policies, and public choice theory to assess the impact of political interests. Methods of analysis, synthesis, and generalization are used to evaluate theories of fiscal federalism and economic sovereignty.

Results. The necessity of integrating tax, budget, and debt policies into a unified concept of fiscal sovereignty is substantiated. Approaches to improving mechanisms for reducing debt dependency, enhancing fiscal policy transparency, and ensuring balanced budget flows are proposed. Recommendations are developed for adapting fiscal policy to the conditions of globalization and external challenges.

Keywords: fiscal sovereignty; tax autonomy; budget independence; debt security; globalization; fiscal policy.

Cite as: Pirnykoza, P. (2023). Conceptual foundations of state fiscal sovereignty: methodological aspect. *Economic analysis*, 33 (4), 310-320. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2023.04.310>